

- (क) “प्रतिष्ठान” भन्नाले श्रम ऐन, २०४८ को दफा २ को खण्ड (ख) बमोजिमको प्रतिष्ठान सम्झनु पर्छ ।
- * (ख) “कामदार” भन्नाले प्रतिष्ठानमा र प्रतिष्ठानबाहिर विभिन्न उद्योग, व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा कार्यरत स्थायी, अस्थायी, करार, दैनिक ज्यालादारी, पिसरेट, ठेक्कामा वा त्यस अन्तर्गत काम गर्ने कामदार तथा कृषि श्रमिक सम्झनु पर्छ र सो शब्दले प्रतिष्ठानको व्यवस्थापक तथा प्रबन्धक तह र त्यसको विभाग, शाखा, उपशाखा तथा इकाईको प्रमुख भई काम गर्ने कर्मचारी बाहेक अन्य कर्मचारी र स्वरोजगार गर्ने व्यक्तिलाई समेत जनाउँछ ।
- ± (ख१) “कृषि श्रमिक” भन्नाले कृषि क्षेत्रमा ज्याला, बनी गरी जीविकोपार्जन गर्ने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।
- (ग) “व्यवस्थापक” भन्नाले श्रम ऐन, २०४८ को दफा २ को खण्ड (च) बमोजिमको व्यवस्थापक सम्झनु पर्छ ।
- (घ) “टेड्र यूनियन” भन्नाले कामदारहरुको पेशागत हक हितको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न यस ऐन बमोजिम दर्ता भएको प्रतिष्ठान स्तरको टेड्र यूनियन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले टेड्र यूनियन संघ तथा टेड्र यूनियन महासंघलाई समेत जनाउँछ ।
- (ङ) “प्रतिष्ठानस्तरको टेड्र यूनियन” भन्नाले दफा ३ बमोजिम दर्ता भएको प्रतिष्ठानस्तरको टेड्र यूनियन सम्झनु पर्छ ।
- (च) “टेड्र यूनियन संघ” भन्नाले दफा ४ बमोजिम दर्ता भएको टेड्र यूनियन संघ सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “टेड्र यूनियन महासंघ” भन्नाले दफा ५ बमोजिम दर्ता भएको टेड्र यूनियन महासंघ सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “आधिकारिक टेड्र यूनियन” भन्नाले कामदारहरुको हक हितको संरक्षण गर्नको लागि व्यवस्थापकसित सामूहिक सौदावाजी गर्न दफा ११ बमोजिम मान्यता प्राप्त गरेको प्रतिष्ठान स्तरको टेड्र यूनियन सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “कार्य समिति” भन्नाले ट्रेड यूनियनको विधान बमोजिम गठित कार्य समिति सम्झनु पर्छ ।

* पहिलो संशोधनद्वारा संशोधित ।

± पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

- (अ) “सदस्य” भन्नाले प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियनको सदस्यता लिएको सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कामदार सम्भन्नु पर्छ ।
- (ट) “पदाधिकारी” भन्नाले कार्य समितिको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, महा-सचिव, सचिव र कोषाध्यक्ष सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले कार्य समितिको सदस्यलाई समेत जनाउँछ ।
- (ठ) “पञ्जिकाधिकारी” भन्नाले दफा १४ बमोजिम नियुक्त पञ्जिकाधिकारी सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले पञ्जिकाधिकारीको अधिकार प्रयोग गर्न पाउने गरी नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकेको अधिकारीलाई समेत जनाउँछ ।
- (ड) “दर्ता किताब” भन्नाले ट्रेड यूनियन दर्ता गर्न दफा १६ बमोजिम खडा गरेको दर्ता किताब सम्भन्नु पर्छ ।
- (ढ) “श्रम अदालत” भन्नाले श्रम ऐन, २०४८ अन्तर्गतको श्रम अदालत सम्भन्नु पर्छ ।
- (ण) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा वा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी जारी गरेको आदेशमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्नु पर्छ ।

परिच्छेद-२

ट्रेड यूनियनको दर्ता

३. प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियनको दर्ता : (१) सम्बन्धित प्रतिष्ठानका कामदारहरूले आफ्नो पेशागत हक हितको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियनहरूको गठन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियन दर्ता गराउनको लागि कार्य समितिले तोकेको पदाधिकारीले कम्तीमा दश जना सदस्यहरूको हस्ताक्षर गराई सो ट्रेड यूनियनको विधान र तोकिएको दस्तूर संलग्न राखी तोकिएको विवरण सहित तोकिए बमोजिमको ढाँचामा पञ्जिकाधिकारी समक्ष दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम परेको दरखास्त उपर पञ्जिकाधिकारीले दर्ताको लागि रीत पुगे नपुगेको हेरी दरखास्त परेको मितिले वा दफा ६ बमोजिम थप विवरण मागिएकोमा त्यस्तो विवरण प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र त्यस्तो ट्रेड यूनियन दर्ता गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा दरखास्तवालालाई दर्ताको प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत कामदारहरु सदस्य नभएको प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियनलाई दर्ता गरिने छैन ।

(५) कुनै पनि कामदार एकै समयमा एकभन्दा बढी प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियनको सदस्य हुन सक्ने छैन ।

४. **ट्रेड यूनियन संघको दर्ता** : (१) कम्तीमा पचास वटा प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियनहरुले वा प्रत्येक जिल्लाबाट एकसय जना पर्ने गरी कम्तीमा बीस जिल्लाका पाँचहजार कृषि श्रमिकले वा एकै प्रकृतिको प्रतिष्ठानका कम्तीमा पाँचहजार कामदारहरुले आपसमा सम्भौता गरी ट्रेड यूनियन संघ गठन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि प्रतिष्ठान बाहिरका एकै प्रकृतिका *उद्योग, व्यापार व्यवसाय वा सेवाका काम गर्ने कम्तीमा पाँचसय जना कामदार वा स्वरोजगारहरुले पनि आपसमा सम्भौता गरी ट्रेड यूनियन संघ गठन गर्न सक्नेछन् ।

[‡]तर दफा ५ बमोजिम महासंघ गठन गर्ने प्रयोजनको लागि यस उपदफा अन्तर्गत गठित संघहरु बढीमा चार वटालाई मात्र गणना गरिनेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम गठित ट्रेड यूनियन संघ दर्ता गराउनको लागि कार्य समितिले तोकेको पदाधिकारीले त्यस्तो ट्रेड यूनियनहरुले आपसमा गरेको सम्भौताको प्रतिलिपि, ट्रेड यूनियन संघको विधान र तोकिएको दस्तूर समेत संलग्न राखी तोकिएको विवरण सहित तोकिए बमोजिमको ढाँचामा पञ्जिकाधिकारी समक्ष दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम परेको दरखास्त उपर पञ्जिकाधिकारीले दर्ताको लागि रीत पुगे नपुगेको हेरी दरखास्त परेको मितिले वा दफा ६ बमोजिम थप विवरण मागिएकोमा त्यस्तो विवरण प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र त्यस्तो ट्रेड यूनियन संघ दर्ता गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा दरखास्तवालालाई दर्ताको प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै पनि प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियन एकै समयमा एक भन्दा बढी ट्रेड यूनियन संघको सदस्य हुन सक्ने छैन र कुनै एउटा ट्रेड यूनियन संघमा एउटै प्रतिष्ठानका एक भन्दा बढी प्रतिष्ठानस्तरको ट्रेड यूनियन सदस्य हुन पाउने छैन ।

[‡] पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

* पहिलो संशोधनद्वारा संशोधित ।

१६. दर्ता किताब : ट्रेड यूनियनको विवरण, लगत इत्यादि अद्यावधिक रुपमा राख्न पञ्जिकाधिकारीले छुट्टै दर्ता किताब खडा गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-५

कोष र लेखापरीक्षण

१७. कोष : (१) ट्रेड यूनियनको आफ्नो छुट्टै कोष हुनेछ र सो कोषमा देहायका रकमहरु रहनेछन् :-
- (क) सदस्यता शुल्कबाट प्राप्त रकम,
  - (ख) राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट सहयोग वा अनुदान स्वरुप प्राप्त रकम,
  - (ग) अन्य कुनै श्रोतबाट प्राप्त रकम ।
- (२) ट्रेड यूनियनको नामबाट गरिने सबै खर्च कोषबाट व्यहोरिनेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा रहने रकमहरु नेपाल ^{११}..... भित्रको कुनै वाणिज्य बैंकमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।
१८. लेखा र लेखापरीक्षण : (१) ट्रेड यूनियनको लेखा विधानमा उल्लेख भए बमोजिम राख्नु पर्नेछ ।
- (२) ट्रेड यूनियनको साधारण सभाले नियुक्त गरेको लेखापरीक्षकद्वारा उपदफा (१) बमोजिम राखिएको लेखाको लेखा परीक्षण हुनेछ ।

परिच्छेद-६

विविध

१९. ट्रेड यूनियनको सम्मिलन : * (१) दुई वा दुईभन्दा बढी ट्रेड यूनियनहरु एउटै ट्रेड यूनियनमा सम्मिलन हुन चाहेमा त्यसरी सम्मिलन हुन चाहने प्रत्येक ट्रेड यूनियनको साधारण सभाको बहुमतले सम्मिलन हुने पक्षमा मतदान गरेमा त्यस्ता ट्रेड यूनियनहरुले आपसमा सम्झौता गरी नयाँ ट्रेड यूनियन गठन गर्न सक्नेछन् ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम गठित नयाँ ^{१२}..... ट्रेड यूनियन दर्ता गराउनको लागि कार्य समितिले तोकेको पदाधिकारीले सम्मिलन भएका ट्रेड यूनियनहरुले आपसमा गरेको सम्झौताको प्रतिलिपी, त्यस्तो ट्रेड यूनियनको विधान र तोकिएको दस्तूर समेत संलग्न राखी तोकिएको विवरण सहित तोकिए बमोजिमको ढाँचामा पञ्जिकाधिकारी समक्ष दरखास्त दिनु पर्नेछ ।

^{११} गणतन्त्र सुदृढीकरण तथा केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०६६ द्वारा भिकिएको ।

* पहिलो संशोधनद्वारा संशोधित ।

^{१२} पहिलो संशोधनद्वारा भिकिएको ।

२०. नाम परिवर्तनको सूचना : कुनै ट्रेड यूनियनले आफ्नो नाम परिवर्तन गरेमा त्यसरी नाम परिवर्तन गरिएको पैंतीस दिनभित्र त्यसको सूचना पञ्जिकाधिकारीलाई दिनु पर्नेछ ।
२१. नाम परिवर्तन, सम्मिलन वा विलय भएमा त्यसको असर : (१) कुनै ट्रेड यूनियनको नाम परिवर्तन भएको कारणबाट मात्र त्यस्तो ट्रेड यूनियनले प्राप्त गर्ने अधिकार वा पूरा गर्नु पर्ने दायित्वमा कुनै असर परेको मानिने छैन ।
- (२) दुई वा दुई भन्दा बढी ट्रेड यूनियनहरूको एउटै ट्रेड यूनियनमा सम्मिलन भएमा वा एउटा ट्रेड यूनियन अर्को ट्रेड यूनियनमा विलय भएमा त्यस्तो ट्रेड यूनियनले पूरा गर्नु पर्ने दायित्वमा कुनै असर पर्ने छैन ।
- *२२. करार सम्बन्धी दायित्व पूरा गर्नु पर्ने : (१) ट्रेड यूनियन आफैले गरेको वा ट्रेड यूनियनको तर्फबाट अधिकार प्राप्त पदाधिकारीले गरेको करारको दायित्व त्यस्तो ट्रेड यूनियन र ट्रेड यूनियनसंग करार गर्ने पक्षले पूरा गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम ट्रेड यूनियन र प्रतिष्ठान वा व्यवस्थापक बीच भएको करारको सम्बन्धमा कुनै विवाद उत्पन्न भएमा विवाद उत्पन्न भएको वा मुद्दा गर्नु पर्ने कारण भएको मितिले तीन महिनाभित्र श्रम अदालतमा मुद्दा दायर गर्नु पर्नेछ ।
२३. मुद्दा नचलाइने : *आधिकारिक ट्रेड यूनियन वा त्यस्तो ट्रेड यूनियनको पदाधिकारीले यो ऐन वा श्रम ऐन, २०४८ को प्रकृया पूरा गरी सामूहिक सौदावाजी गर्ने सन्दर्भमा कुनै कार्य गर्दा प्रतिष्ठानलाई कुनै असर पर्न गएको रहेछ भने पनि त्यस कुरालाई लिएर त्यस्तो ट्रेड यूनियन वा पदाधिकारीको विरुद्धमा कुनै पनि अदालतमा मुद्दा चलाइने छैन ।
- ±२३क. सरुवा बढुवा नगरिने : प्रतिष्ठान स्तरका ट्रेड यूनियनका कार्य समितिका पदाधिकारीहरूलाई विशेष परिस्थितिमा बाहेक उनीहरूको सहमति बिना सरुवा वा बढुवा गरिने छैन ।
२४. वार्षिक विवरण पेश गर्नु पर्ने : (१) ट्रेड यूनियनले आफ्नो हिसाब किताबको लेखापरीक्षण गराई सम्पूर्ण सम्पत्ति, ऋण र दायित्व समेत स्पष्ट देखिने गरी प्रत्येक वर्षको वार्षिक विवरण आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महीनाभित्र पञ्जिकाधिकारी समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

* पहिलो संशोधनद्वारा संशोधित ।

± पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वार्षिक विवरणमा ट्रेड यूनियनको शुल्क तिर्ने सदस्यहरुको कूल संख्या र वर्षभरी फेरवदल भएका पदाधिकारीहरुको विवरण समेत समावेश गरेको हुनु पर्नेछ ।

२५. **दर्ता खारेज** : (१) पञ्जिकाधिकारीले यस ऐन बमोजिम दर्ता भएको ट्रेड यूनियनको दर्ता देहायका अवस्थामा खारेज गर्नु पर्नेछ :-

- (क) ट्रेड यूनियनले दर्ता खारेज गर्नको लागि पञ्जिकाधिकारी समक्ष दरखास्त दिएमा,
- (ख) ट्रेड यूनियनको दर्ता भूल वा जालसाजीबाट हुन गएको कुरा प्रमाणित भएमा,
- (ग) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको विपरीत हुने गरी काम कारवाही गरेमा ।

* (२) उपदफा (१) को खण्ड (ख) र (ग) बमोजिमको अवस्था परी कुनै ट्रेड यूनियनको दर्ता खारेज गर्नु परेमा सम्बन्धित पञ्जिकाधिकारीले सम्बन्धित ट्रेड यूनियनलाई त्यसरी ट्रेड यूनियन खारेज गर्नु पर्ने कारण खुलाई स्पष्टीकरण पेश गर्न पन्ध्र दिनको सूचना दिनु पर्नेछ ।

± (३) उपदफा (२) बमोजिमको अवधिभित्र सम्बन्धित ट्रेड यूनियनले स्पष्टीकरण पेश नगरेमा वा पेश गरेको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक तथा कानूनसम्मत् नभएमा पञ्जिकाधिकारीले त्यस्तो ट्रेड यूनियनको दर्ता खारेज गर्न सक्नेछ ।

२६. **ट्रेड यूनियन संघ र महासंघका पदाधिकारी** : यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि ट्रेड यूनियन संघ र ट्रेड यूनियन महासंघले आऽना कार्य समितिका पदाधिकारीहरुको कूल संख्याको क्रमशः दश र पच्चीस प्रतिशतमा नबढ्ने गरी कामदारहरुको हक र हितको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने कार्यमा संलग्न व्यक्तिहरुलाई ट्रेड यूनियन संघ र ट्रेड यूनियन महासंघको पदाधिकारीमा राख्न सक्नेछ ।

±२६क. **ट्रेड यूनियनको प्रतिनिधित्व** : नेपाल सरकारले ट्रेड यूनियनको तर्फबाट प्रतिनिधि मनोनयन गर्दा वा ट्रेड यूनियनबाट प्रतिनिधित्व गराउँदा विषयवस्तुसंग सम्बन्धित ट्रेड यूनियनहरु एकभन्दा बढी भएमा त्यस्तो ट्रेड यूनियनबाट समानुपातिक रुपमा वा आलोपालो गरी मनोनयन वा प्रतिनिधित्व गराउनेछ ।

* पहिलो संशोधनद्वारा संशोधित ।

± पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

२७. ट्रेड यूनियन विघटनको सूचना दिनु पर्ने : (१) कुनै ट्रेड यूनियनको विधान बमोजिम विघटन गर्नु पर्दा त्यसको कारण खुलाई सम्बन्धित पदाधिकारीले पञ्जिकाधिकारीलाई सूचना दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम विघटनको सूचना प्राप्त भएपछि पञ्जिकाधिकारीले त्यस्तो विघटन विधान बमोजिम भए नभएको कुराको जाँचबुझ गरी विधान बमोजिम विघटन भएकोमा मात्र त्यस्तो सूचना दर्ता गर्नु पर्नेछ र त्यसरी सूचना दर्ता भएपछि मात्र त्यस्तो ट्रेड यूनियन विघटन भएको मानिनेछ ।

±२७क. मुद्दा दायर गर्ने हद म्याद : यस ऐनमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम विपरीत भएको कुनै काम कारवाहीको सम्बन्धमा कुनै व्यक्ति उपर मुद्दा चलाउनु परेमा सो काम भए गरेको मितिले वा मुद्दा चलाउनु पर्ने कारण भएको मितिले तीन महिनाभित्र मुद्दा दायर गरिसक्नु पर्नेछ ।

२८. दण्ड सजाय : * (१) कुनै पदाधिकारी, सदस्य वा ट्रेड यूनियनको कुनै कर्मचारीले ट्रेड यूनियनको वा त्यस्तो ट्रेड यूनियनबाट सन्चालित कोष तथा कार्यक्रमको सम्पत्ति हिनामिना गरेमा वा त्यस्तो सम्पत्तिमा कुनै किसिमको हानी नोक्सानी गरेमा श्रम अदालतले त्यस्तो पदाधिकारी, सदस्य वा कर्मचारीबाट त्यसरी हिनामिना वा हानी नोक्सानी भएको रकम बराबरको रकम भराउने आदेश दिई पाँचहजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सक्नेछ ।

(२) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम ट्रेड यूनियनको तर्फबाट पेश गर्नु पर्ने विवरण, प्रतिवेदन, सूचना वा अन्य कागजपत्र पेश नगरेमा वा भुट्टा बनाई पेश गरेमा पञ्जिकाधिकारीले सम्बन्धित पदाधिकारीलाई पाँचसय रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

२९. पुनरावेदन : (१) यो ऐन बमोजिम श्रम अदालतले शुरु कारवाही र किनारा गरेको मुद्दामा ⊕उच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ ।

(२) यो ऐन बमोजिम पञ्जिकाधिकारीले गरेको आदेश उपर श्रम अदालतमा पुनरावेदन लाग्नेछ ।

(३) श्रम अदालतले शुरु कारवाही र किनारा गरेको वा पञ्जिकाधिकारीले आदेश गरेको मितिले पैतीस दिनभित्र पुनरावेदन गरी सक्नु पर्नेछ ।

± पहिलो संशोधनद्वारा थप ।

* पहिलो संशोधनद्वारा संशोधित ।

⊕ केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०७२ द्वारा संशोधित ।

